

ЕТНОЛИНГВИСТИЧНИ ПРОЕКТИ И ПРИЛОЖЕНИЕТО ИМ В ОБРАЗОВАТЕЛНИЯ ПРОЦЕС В ЧУЖДООЗИКОВА СРЕДА

Мария Добрикова

Университет „Коменски“ – Братислава (Словакия)

Резюме. В статията се представят два етнолингвистични проекта на Катедрата по славянски филологии във Философския факултет на Университета „Коменски“ в Братислава, които са посветени на семантичната интерпретация и сравнителния анализ на езикови средства и културни кодове, отразяващи сферата на свръхестественото в езиците и културите на западнославянския и южнославянския ареал. Специално внимание се отделя на начините, по които постигнатите резултати от изследванията в областта на етнолингвистиката и етнофразеологията могат да бъдат използвани при създаването на чуждоезикови учебни текстове, в образователния процес в рамките на дисциплини с езикова, литературна и културологична насоченост, при формулирането на темите и разработването на дипломни работи и др.

Ключови думи: етнолингвистика; етнофразеология; перцепция на свръхестественото; научноизследователски проект; образователен процес

От университетските преподаватели се очаква да представят резултатите от своите изследвания на научни конференции, да ги публикуват в монографии и специализирани издания в страната и чужбина. Целите на изследванията в областта на хуманитарните и обществените науки биха били труднопостижими без институционално спомоществователство, като моделът на финансиране е различен в отделните държави. В системата на словашкото висше образование публикационната дейност и работата по научни проекти са показатели за постиженията и активността на катедрата и критерии за определяне на възнагражденията¹ на нейните членове. Те са както естествена предпоставка за научното израстване на академичния състав, така и потенциален източник на финансови средства, отпускани за одобрени проекти от Министерството на образованието, науката, изследванията и спорта на Словашката република². Ето защо е въпрос за личен интерес университетските педагози да разработват качествени, общественополлезни научноизследователски проекти, с които да кандидатстват в рамките на някоя от съществуващите схеми за субсидиране. В настоящата

статия ще представим проекта „Перцепция на свръхестественото в езиците и културите на славяните с акцент върху западнославянския и южнославянския ареал“, реализиран в периода 2018 – 2020 г. от Катедрата по славянски филологии във Философския факултет на Университета „Коменски“ в Братислава, и неговото продължение със същото название от 2021 – 2023 г.

С оглед на теорията и методологията проведените изследвания по проекта се базират главно на московската етнолингвистична школа на Н. И. Толстой и отчасти на полската когнитивна етнолингвистика на Й. Бартмински. Публикации на участниците в проекта може да се обособят в няколко тематични области според типологията на кодовете, чрез които в колективното съзнание се фиксират семантичните асоциации и моделите на концептуализация. Става дума за предметни кодове (растения, животни, обредни ястия), темпорални (обедно време, здрачаване, нощ), вербални (магически формули, клетви), митологични (славянски пантеон, демонология) и др.

През първата година от работата върху проекта с период на изпълнение 2018 – 2020 г. неговият колектив си поставя две основни цели: 1. да се осигури съответната етнолингвистична, (етно)фразеологична и етнологка литература, свързана с предмета на изследването, и 2. да се определят теоретико-методологичните основи и да се уточни работният процес по събирането и представянето на изразните средства от сферата на свръхестественото в западно- и южнославянските езици. Избраната стратегия се оказва перспективна, тъй като придобитите познания за съвременните тенденции в развитието на отделните етнолингвистични и фразеологични школи предоставят възможност на екипа да актуализира и модифицира своите изследователски планове и цели. От съществено значение за него е да отрази и възгледите и научния подход на българската (В. Аврамова, З. Барболова, С. Калдиева-Захаријева, М. Китанова, М. Витанова и др.), словенската (С. Бабич, Й. Кебер, К. Марц Братина, Й. Стабей, М. Станоник) и сръбската (Д. Айдачич, М. Биелетич, Д. Мършевич-Радович, Л. Раденкович, Б. Сикимич, и др.) етнолингвистична школа, които са сравнително непознати в Словакия, независимо че по обем и съдържание на разглежданите етнолингвистични и етнофразеологични теми те несъмнено заслужават внимание.³

Работата по проекта през втората година е насочена към интерпретацията на езиковия материал в целия спектър от текстове, съхранени в езиковата памет и наративните жанрове на западните и южните славяни. Сред най-значимите дейности на изследователския екип може да се посочи подготовката на международна (етно)фразеологична конференция под надслов „Перцепция на свръхестественото във фразеологията“, която се проведе през април 2019 г. В нея взеха участие повече от 70 учени от 14 държави (Австрия, България, Беларус, Хърватия, Чехия, Естония, Унгария, Полша, Русия, Северна Македония, Словакия, Словения, Сърбия, Украйна).

Концептът „свръхестествено“ във фразеологията беше интерпретиран в библейски, етнографски, етнолингвистичен, исторически, лингвокултурологичен, митологичен, диалектологичен, транслатологичен и литературен аспект на 13 езика (английски, беларуски, български, чешки, хърватски, македонски, немски, полски, руски, словашки, словенски, сръбски и украински)⁴. Със свои публикации в сборника от конференцията се включиха 55 автори (седем от тях в съавторство), в това число и всички участници в проекта, които впоследствие се ангажираха и с редактирането на изданието. Необходимо е да се подчертае, че благодарение на конференцията „Славофраз 2019“ не само изследователският екип на Катедрата по славянски филологии във Философския факултет на Университета „Коменски“ в Братислава стана разпознаваем в международен план (М. Добрикова, М. Дудок, К. Джорджевич, С. Кмецова, З. Обертова, М. Михайлова-Паланска, Ж. Предойевич, С. Войтехова-Поклач, М. Закшевска-Вердуго). Същото се отнася и за членовете на Словашката комисия по фразеология към Словашкия комитет на славистите (Д. Балакова, П. Дюрчо, Й. Млацек, В. Ковачова, Я. Складана), които в своите доклади представиха основните постулати на словашката фразеологична школа.

Публикуването на научни, интердисциплинарни и многоезични изследвания по темата за свръхестественото е акцентът от дейността през третата година. Авторският колектив успешно съчетава теоретичните познания с приложената част на изследването в 27 публикации (24 публикации в списания и сборници от конференции, един тематичен сборник, отделни глави от монография в чужбина и няколко урока по темата в учебник). Проследени са редица концептуални схеми (напр. бинарната опозиция *десен – ляв*⁵; концептите *ябълка*⁶, *дом*⁷, *смърт*⁸, *ад/рай*⁹, *дъжд*¹⁰, *собствено име*¹¹ и др.), посредством които се реконструира начинът на възприемане на свръхестествения свят в езиците от западно- и южнославянския ареал.

Безспорен принос към проекта представляват сравнителните анализи на народните представи за божествата от славянския пантеон (Морена, Мокош, Курент, Перун/Паром, Велес)¹² или за славянските демонични същества (дявол, кривовете, мора, стрига, змок и др.), през чиято призма в колективното съзнание на западните и южните славяни са се запазили остатъците от архетипната интерпретация на свръхестественото. Участниците в проекта си поставят за цел не само да проследят посочените теми, но и да изтъкнат специфичните особености на възприемането на свръхестественото в езиците и културите на западните и южните славяни, които не са били известни до момента на словашките специалисти в областта. В това отношение интерес представлява статията на С. Кмецова „Вероника Десинич – първата словенска вещица?“ (2020 г.), в която обект на внимание е кървавото гонене на вещици в периода между Средновековието и Новото време, организирано от Западна църква¹³. Независимо че е с благородно потекло, Вероника е обвинена за

вещица на съдебен процес (1425 или 1427 г.). Истинската причина за обвинението ѝ и в крайна сметка за смъртта ѝ се оказва неподходящият брак с член на висшата аристокрация, което по онова време е било недопустимо. Вниманието заслужава рецензията на С. Войтехова Поклач върху монографията на Барбара Иванчич Кутин Krivopete. *Divje žene z nazaj zasukanimi stopali* („Кривовете. Дивите жени с обърнати назад ходила“)¹⁴, посветена на митологични женски същества с амбивалентна символика, известни от края на XIX век във фолклора на Северозападна Словения, близо до словенско-италианската граница, в Каринтия и сред словенското малцинство в Италия.

Публикуваните изследвания допринасят не само за развитието на етнолингвистиката и етнофразеологията, но намират приложение и в педагогическата практика, в преподаването на дисциплини като „Славянска фразеология“, „Езикова картина на света при славяните“, „Славянска диалектология“, „Странознание на България/Хърватия/Полша/Словения/Сърбия“. Придобитите познания по време на работата по проекта намират място в лекциите и упражненията по българска, хърватска, полска, словенска и сръбска литература. Авторката на учебника *Polski na A. Część III* Магдалена Закшевска-Вердуго помества в него 4 урока с лексика и културни реалии, кореспондиращи с темата на проекта, като религия, митологични и приказни същества, герои от полския фолклор и легенди за тях и др.

Задълбоченото изследване на свръхестественото в езика и културата на славянския ареал позволява на участниците в проекта да предложат на своите студенти слависти оригинални теми на дипломни работи в периода 2020 – 2021 г.: „Свръхестественото в „Приказки и легенди за „Горянци“ от Янез Търдина“, „Опозицията *добро:зло* в руската и хърватската библийска фразеология“, „Вещерът“ на Анджей Сапkowski и адаптацията му като видео игра“, „Маскарадните обичаи като част от нематериалното културно наследство на Словения“, „Магически числа и предмети в словашките и полските народни приказки“, „Традиционната българска сватба“ и др. Етнолингвистичната проблематика е предмет на изследване в дисертационния труд на участничката в проекта Кристина Джорджевич – „Етнолингвистичен анализ на фразеологизми с компонент фитоним (върху сръбски и словашки материал)“, чиято защита предстои в края на 2023 г.

В заключение е необходимо да се подчертае, че благодарение на нетрадиционния предмет на проучване няколко чуждестранни славистични центъра се обърнаха към екипа на проекта с цел взаимно сътрудничество. През октомври 2020 г. стартира съвместен дидактическо-фразеографски проект на Катедрата по славянски филологии във Философския факултет на Университета „Коменски“ в Братислава с Института по полска филология на Университета „Адам Мицкевич“ в Познан с название *Współczesna kultura polska we frazeologii* („Съвременната полска култура във фразеологията“). Полските партньори изнесоха

лекционен курс по фразеология пред студентите полонисти, а резултат от проекта е учебният полско-словашки фразеологичен речник *Słownik frazeologiczny z ćwiczeniami dla uczących języka polskiego jako obcego* (2021).

С оглед на постигнатите резултати по проекта и положителната му оценка от страна на Комисията за разпределяне на средствата колективът кандидатства за финансиране на втори едноименен проект, който да отвори възможности за нови, незасягани досега теми от областта на свръхестественото. Публикациите от втората част на проекта може да бъдат обособени в няколко тематични групи въз основа на типологията на кодовете, чрез които наративите и свързаните с тях семантични асоциации се установяват в колективното съзнание. Като пример могат да се посочат природните стихии¹⁵, флората¹⁶, фауната¹⁷, митологията¹⁸, символиката¹⁹ и т.н. Бюджетът на проекта позволи закупуването на повече от 60 нови заглавия от областта на славянската етнолингвистика, (етно)фразеология, етнология, фолклористика, на словесния фолклор и др. В резултат на това през акад. 2023/2024 г. се очаква разнообразяване и обогатяване на учебния процес по отделните славянски езици и литератури, както и нови, интересни теми за дипломни работи, като „Вероника Десинич като исторически и литературен образ“, „Образът на Курент²⁰ в словенската митология“, „Образът на жената в приказките на Вук Караджич“, „Митологически същества в българския фолклор“ и др. Както става ясно, атрактивната тема на двата научноизследователски проекта за свръхестественото в езиците и културите на западно- и южнославянския ареал се оказва извор на вдъхновение и за образователния процес. За особено ценно се смята осигуряването на стойностна чуждестранна литература, която да бъде от полза и на бъдещите поколения научни работници, преподаватели и студенти слависти.

Благодарности. Разработването на настоящата статия стана възможно благодарение на финансиране, осигурено в рамките на проект VEGA 1/0666/21 на Министерството на образованието, науката, изследванията и спорта на Словашката република *Percepcia nadprirodzena v jazykoch a kultúrach Slovanov s akcentom na západoslovanský a južnoslovanský areál II*.

БЕЛЕЖКИ

1. Фондът за възнаграждения на катедрите или институтите към отделните факултети се определя въз основа на следните критерии: 1. образователна дейност (брой студенти и учебни часове) и 2. научноизследователска дейност (публикации и участия във финансирани научноизследователски проекти).
2. Става дума за финансови средства, отпуснати на конкурсен принцип и по строги критерии от Агенцията за подкрепа на изследванията и развитието (APVV), от Научната агенция за отпускане на грантове (VEGA) или от Кул-

- турната и образователната агенция за отпускане на грантове (KEGA). Средствата са обвързани с бюджета на Словашката република и са осигурени от Министерството на образованието, науката, изследванията и спорта.
3. В тази връзка, като приноси за словашката научна общественост могат да се определят студиите на К. Джорджевич *Развој етнолингвистике у Србији с посебним освртом на научни рад Дејана Ајдачића* (2020) и на С. Войтехова Поклач *Materiálová a pramenná báza etnolingvistických výskumov v Slovinsku* (2020).
 4. Като резултат от конференцията беше издаден сборникът с доклади *Percepčia nadprirodzena vo frazeológii. Slavofraz 2019*. Ed. M. Dobríková. Bratislava: Univerzita Komenského, 2019. 374 с.
 5. Михайлова-Паланска, М.: Бинарната опозиция *десен:ляв* и нейното отражение в българската и словашката фразеология. In: *Percepčia nadprirodzena vo frazeológii. Slavofraz 2019*. Ed. M. Dobríková. Bratislava: Univerzita Komenského, 2019, с. 259 – 265.
 6. Đorđević, K.: Jabuka u frazeološkoj slici sveta (na srpskom i slovačkom materijalu). In: *Fiatat Szlavisták Budapesti Nemzetközi Konferenciája 8*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2019, с. 30 – 33.
 7. Kmecová, S.: *Domov sú ruky, na ktorých smieš plakať...* Obraz domu a domova v slovenskom a slovinskom jazyku. In: *Etnolingvistický výskum na Slovensku. Súčasný stav a perspektívy*. Ed. K. Žeňuchová. Bratislava: Slavistický ústav J. Stanislava SAV, 2020, с. 63 – 76.
 8. Kmecová, S. – Vojtech Poklač, S.: Ona s koso. Nekateri vidiki dojemana smrti in njihova prisotnost v slovenski in slovaški frazeologiji. In: *Jezik in slovstvo*, 63, 2018, 4, с. 63 – 75.
 9. Vojtech Poklač, S.: *Od pekla do raja*. Eshatološki kraji kot sestavina slovenskih in slovaških frazemov. In: *Percepčia nadprirodzena vo frazeológii. Slavofraz 2019*. Ed. M. Dobríková. Bratislava: Univerzita Komenského, 2019, с. 351 – 358.
 10. Predojević, Ž.: O pučkim postupcima i vjеровanjima za prizivanje kiše iz južne Baranje u kontekstu dvovjerja. In: *XIV. Međunarodni kroatistički znanstveni skup*. Ed. S. Blažetin. Pečuh: Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj, 2019, с. 581 – 593.
 11. Добрикова, М.: Статутът на собствените имена от гледна точка на етнофразеологията. In: *Български език и литература*, 62, 2020, 6, с. 569 – 576.
 12. Kmecová, S.: Stopy staroslovanskej mytológie v slovenskej a slovanskej frazeológii. In: *Percepčia nadprirodzena vo frazeológii. Slavofraz 2019*. Ed. M. Dobríková. Bratislava: Univerzita Komenského, 2019, с. 168 – 175.
 13. В източното християнство не е познат феноменът „гонене на вещици“ и свързаните с него съдебни процеси.
 14. Vojtechová Poklač, S.: Barbara Ivančič Kutin: Krivopete. Wild women with backward-facing feet in Slovenian folklore. In: *Ethnologia Slovaca et Slavica*, 42, 2021, с. 101 – 105.

15. Добрикова, М.: Мотивационен и етнокултурен потенциал на концепта *вода* в славянската езикова картина на света. In: Чуждоезиково обучение, 48, 2021, 1, с. 9 – 17; Dobříková, M.: More ako etnokultúrny fenomén jazykového obrazu sveta. In: *Frazeologické štúdie VII*. Ed. M. Dobříková. Bratislava: Univerzita Komenského, 2022, с. 105 – 118; Vojtech Pokláš, S.: Slovenski in slovaški frazemi s sestavino *ogenj*. In: *Frazeologické štúdie VII*. Ed. M. Dobříková. Bratislava: Univerzita Komenského, 2022, с. 271 – 284.
16. Ђорђевић, К.: Биљке као носиоци културолошких стереотипа са аспекта фразеолошке слике света. In: *Varia 30*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť, 2022, с. 67 – 75; Ђорђевић, К.: Симболика биљака и њихова употреба у љубавној магији (на примеру српског и словачког језика). In: *Frazeologické štúdie VII*. Ed. M. Dobříková. Bratislava: Univerzita Komenského, 2022, с. 119 – 128.
17. Kmecová, S.: Zvieratá a svet nadprirodzena. In: *Poznańskie Studia Slawistyczne*, 2021, 21, с. 35 – 52.
18. Obertová, Z.: Slavic Mythology Lost in Fantasy Literary Adaptations of Slavic Beliefs in Andrzej Sapkowski's and Juraj Červenák's Novels. In: *Narodna umjetnost*, 59, 2022, 2, с. 119 – 132; Obertová, Z.: *Noc má svoju moc*. Obraz noci v slovenčine a poľštine. In: *Frazeologické štúdie VII*. Ed. M. Dobříková. Bratislava: Univerzita Komenského, 2022, с. 239 – 249.
19. Михайлова-Паланска, М.: Някои словашки символи и мястото им в културата и езика. In: *Súčasná slovakistika – súradnice a vektory*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2022, с. 199 – 206.
20. Курент е славянско митологично същество. Днес неизменно присъства в традиционните словенски маскарadni традиции. Курентите участват в ритуални действия за прогонване на зимата. Облечени са в овчи кожи, носят маски, опасани са със звънци. По вид, поведение и функция приличат на българските кукери.

ЛИТЕРАТУРА

- ТОЛСТОЙ, Н. И., 1995. *Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике*. Москва: Издательство Индрик. 512 с.
- DOBŘÍKOVÁ. M. Ed., 2019. *Percepcia nadprirodzena vo frazeológii. Slavofraz 2019*. Bratislava: Univerzita Komenského. 374 p.
- DOBŘÍKOVÁ. M. Ed., 2022. *Frazeologické štúdie VII*. Bratislava: Univerzita Komenského. 286 p.

REFERENCES

- DOBŘÍKOVÁ. M. Ed., 2019. *Percepcia nadprirodzena vo frazeológii. Slavofraz 2019*. Bratislava: Univerzita Komenského. 374 p.

- DOBŘÍKOVÁ. M. Ed., 2022. *Frazeologické štúdie VII*. Bratislava: Univerzita Komenského. 286 p.
- TOLSTOY, N. I., 1995. *Yazyk i narodnaya kulytura. Ocherki po slavyanskoy mifologii i etnolingvistike*. Moskva: Izdatelystvo Indrik. 512 p. [in Russian].

ETHNOLINGUISTIC PROJECTS AND THEIR APPLICATION IN THE EDUCATIONAL PROCESS IN A FOREIGN LANGUAGE ENVIRONMENT

Abstract. The article presents the characteristics of two research projects conducted by the Department of Slavic Philology in the Faculty of Arts at Comenius University in Bratislava, focused on the field of ethnolinguistics and ethnophraseology, which pertain to the perception of the supernatural in languages and cultures of the West Slavic and South Slavic areas. Particular emphasis is placed on the perspective of applying the knowledge gained during the research in the educational process, for instance, within lectures such as “Slavic Linguistic Image of the World”, “Slavic Phraseology”, “Slavic Dialectology”, as well as in designing topics for final papers, and so on.

Keywords: ethno-linguistics; ethnophraseology; perception of the supernatural; research project; educational process

✉ **Prof. Dr. Mária Dobříková**
ORCID iD: 0000-0002-0628-6869
Department of Slavic Studies
Faculty of Arts
Comenius University in Bratislava
2, Gondova St.
811 02 Bratislava, Slovakia
E-mail: maria.dobrikova@uniba.sk